

DEN FINSKA TELEVISIONENS MILSTOLPAR

*Program och programproduktion
under fem årtionden*

Redaktör Juhani Wiio

NORDICOM | SSKH

DEN FINSKA TELEVISIONENS MILSTOLPAR

*Program och programproduktion
under fem årtionden*

Juhani Wiio (Red.)

NORDICOM

Den finska televisionens milstolpar

Program och programproduktion under fem årtionden

Juhani Wiio (Red.)

© Författarna, Nordicom och Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet

Denna bok är en version av *Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan* / red. Juhani Wiio.

Helsingfors: Finska litteratursällskapet, 2007. Texterna publiceras med tillstånd av författarna och foton med tillstånd från de finska tv-kanalerna Yle, MTV3 och Nelonen.

Utgivare

Nordicom
Göteborgs universitet
Box 713
SE 405 30 Göteborg
Telefon +46 31 786 00 00
Fax +46 31 786 46 55
www.nordicom.gu.se
E-post: info@nordicom.gu.se

ISBN 978-91-86523-85-5 (tryckt)
ISBN 978-91-86523-92-3 (digitalt)

Svenska social- och kommunalhögskolan
vid Helsingfors universitet (SSKH)
PB 16
FI 000 14 Helsingfors universitet
Telefon: + 358 294 1911
www.helsinki.fi/sockom
E-post: sskh-administration@helsinki.fi

ISBN 978-952-10-8823-0 (tryckt)
ISBN 978-952-10-8824-7 (digitalt)

SSKH Skrifter; 36
ISSN-L 1235-0966
ISSN 1235-0966 (tryckt)
ISSN 2342-1312 (digitalt)

Omslag: *Daniel Zachrisson*
Tryck: Taberg Media Group AB, Taberg, 2014

Från en period av knapphet till en mångfald av kanaler

Televisionens programutbud och mångfalden 1960–2004

Minna Aslama, Heikki Hellman,
Pauliina Lehtinen & Tuomo Sauri

Även om Finland i många frågor tagit modell av andra, skapade det sitt tv-system genom en mycket självständig insats. Som pionjär fungerade en privat televisionsklubb och som en frukt av dess arbete kunde invånarna i några av södra Finlands tätorter redan år 1956 regelbundet i rutan följa med den kommersiella tv-kanal som gick under namnet TES-TV, sedermera Tesvisio. När Rundradions Finlands Television (STV) äntligen i januari 1958 inledde sina regelbundna sändningar, hade den redan som kompanjon ett annat privat bolag, Reklam-TV (senare MTV), som delvis finansierade sin verksamhet genom att sälja reklamtid. Av Reklam-TV finansierade eller av reklam uppspjälkade program förevisades som block inom Finlands Televisions programutbud.

Den finländska televisionsverksamheten formades sålunda från första början av kommersialism och konkurrens. Pertti Hemánus har karakteriserat den första tiden på följande sätt:

Man konkurrerade givetvis allvarligt [...] med lätta program.

Amerikanska filmer hyrdes i parti, Finlands TV visade *Ben Casey* och Tesvisio *Dr. Kildare*. Man kan säga att Reklam-TV och Tesvisio med sin öppna kommersialism skapade linjerna för programpolitiken och att Finlands TV nöjde sig med att följa dessa.¹

När Rundradion år 1964 införlivade Tesvisio och den i Tammerfors verksamma Tamvisio, accentuerades bolagets konkurrens med Reklam-TV.² Även dess två egna kanaler, som år 1965 döpts till TV-program 1 och TV-program 2, tävlade sinsemellan om tittarna. Följande stora steg som ökade konkurrensen togs då Kolmoskanava startade 1986, MTV3 övergick till egen kanal i och med kanalreformen 1993, Nelonen (Fyran) startade 1997 och de första digitala kanalerna kom 2001. Påståenden om att konkurrensen skulle ha gjort televisionskanalernas programutbud mera underhållningsinriktat och likartat, har regelbundet upprepats i såväl den offentliga som den akademiska debatten. Så här uttryckte Dan Steinbock detta för två decennier sedan:

Som en följd av den interna maktkampen har Yles [Rundradions] och MTV:s programutbud i betydande grad likriktats under de senaste åren. [...] MTV koncentrerar allt oftare sina krafter på att gallra fram "en stor publik", medan Yle åter lösgör sig från sin gamla roll som "upplysare" genom att erbjuda ett likadant bilddrama som sin konkurrent.³

Helsingin Sanomats chefredaktör Janne Virkkunen skrev i en kolumn i september 2006:

[...] Yles programutbud har hela tiden närmat sig de kommersiella kanalernas utbud. En bra fråga är hur långt ett allmännyttigt bolag kan gå i kanalkonkurrensens namn.⁴

Härnäst strävar vi efter att besvara frågan om den finländska televisionens särdrag – den offentliga och den kommersiella televisionens konkurrens och en samexistens – syns i själva programutbudet. Har den påverkat programutbudets struktur och gjort det ensidigare? Och har public service-bolaget Rundradion verkligen i sitt utbud närmat sig sina kommersiella konkurrenter? Perspektivet för denna granskning är långt: förändringar i programutbudet analyseras från år 1960 till år 2004, dvs. från den finländska televisionens första tider till 2000-talet.

Från knapphet till överflöd

Man vet otillåtet lite om de finländska televisionsprogrammens och hela programutbudets utveckling. En orsak till det är att man i Finland först år 2008 grundade ett nationellt televisionersarkiv. Då det inte funnits tillgång till ett systematiskt insamlat ursprungsmaterial, har förändringarna i programutbudet kunnat undersökas t.ex. genom en analys av den information om tv-programmen som tidningarna dagligen publicerar. Kultur- och massmediestatistiken har i första hand offentliggjort de uppgifter om programutbudet som tv-bolagen själva meddelat. Vi har också använt oss av det material som tv-bolagen samlat in för sina tittarundersökningar för att klarlägga programutbudets struktur.⁵

Under de två senaste årtiondena har programutbudets struktur och mångsidighet redan undersökts mera systematiskt,⁶ och fr.o.m. år 2001 har också Kommunikationsministeriet årligen publicerat en utredning om de finländska tv-kanalernas programutbud⁷. Detta har gett upphov till både fortsatta undersökningar⁸ i vilka programtabläernas mångsidighet granskats, och till en kritisk debatt om den politik som mäter mångsidigheten.⁹ De flesta undersökningarna har ändå varit tvärsnitt eller granskningar av korta tidsintervaller;¹⁰ aldrig tidigare har förändringarna i televisionens programutbud undersökts ur hela vår televisionshistorias synvinkel.

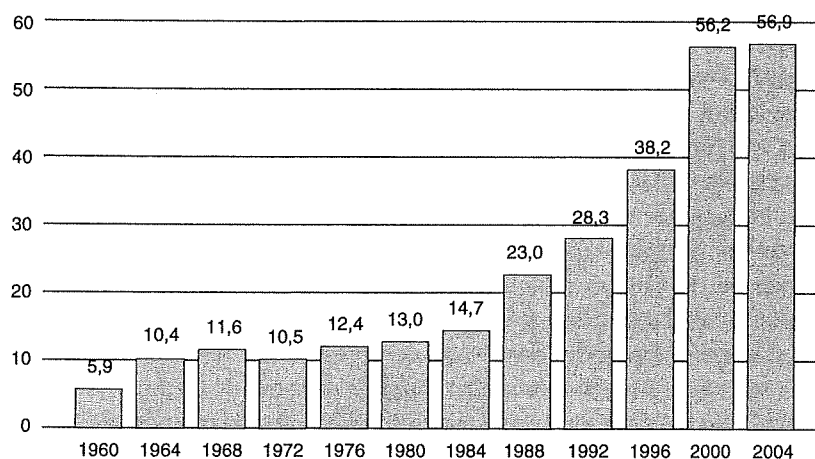
John Ellis har indelat den brittiska televisionens historia i tre perioder: knapphetens, tillgänglighetens och överflödets tid.¹¹ Hur har den finländska

televisionen kvantitet och innehåll utvecklats i detta perspektiv? För denna artikel har vi sammanställt ett material som täcker Rundradions (Finlands Television, TV1 och TV2), MTV:s (MTV3), Kolmostelevisios, Fyrans och Tesvisios utbud åren 1960–2004.¹² Detta undersöktes vart fjärde år. Utbudet åren 1960–1992 representeras av en vecka i oktober (vecka 43),¹³ och för åren 1996–2004 har använts material från utredningen *Suomalainen TV-tarjonta* (Det finländska tv-utbudet).¹⁴ Det digitala marksända nätets nya kanaler (2001–) har lämnats utanför denna undersökning.

I detta sammanhang beskrivs televisionens programstruktur kvantitativt. Programstrukturen har indelats i 13 olika programtyper: nyheter, aktualitetsprogram, faktaprogram, kulturprogram, livsstilsprogram, undervisningsprogram, inhemsk fiktion, utländsk fiktion, filmer, underhållningsprogram, sport, barnprogram och övriga program. För varje program har kodats bolag, sändningskanal, sändningsdag och sändningstid, sändningens längd i minuter samt programklass.¹⁵

Figur 1 visar att Ellis tredelning, åtminstone vad utbudets kvantitet anbelangar, äger utomordentlig giltighet för den finländska televisionens historia. Under nästan ett kvartssekel erbjöd systemet med två kanaler knapphet: program endast drygt tio timmar i dygnet. Det dagliga utbudet växte från år 1964 till år 1984 med endast fyra timmar. Att Kolmoskanava och tillgänglighetsperioden hade inletts märktes år 1988, då programutbudet hade vuxit med åtta timmar per dag jämfört med fyra år tidigare. Systemet med tre kanaler – TV1, TV2 och MTV3 – som såg dagens ljus år 1993, ökade ytterligare utbudet kännbart. Åren 2000 och 2004 kan redan anses representera den följande perioden som betecknades av överflöd. Genom den fjärde riksomfattande kanalen ökade utbudet med nära 20 timmar i dygnet, men det var inte endast Fyrans förtjänst, utan på 2000-talet hade också de övriga kanalerna ökat sitt dagliga utbud med

Figur 1. Det totala televisionsutbudet (timmar per dygn) 1960-2004

i genomsnitt två timmar per dag. Om man också tog med digitalkanalernas utbud i beräkningen, erbjöd de fritt tillgängliga kanalerna år 2004 sammanlagt 101 timmar program per dag, dvs. över fyra gånger mer än det finns timmar i dygnet.¹⁶ Förutom antalet kanaler har också televisionens dag förlängts: då den dagliga sändningstiden per kanal år 1960 var i genomsnitt tre timmar, erbjöd varje kanal år 2004 i genomsnitt 14 timmar olika program varje dag.

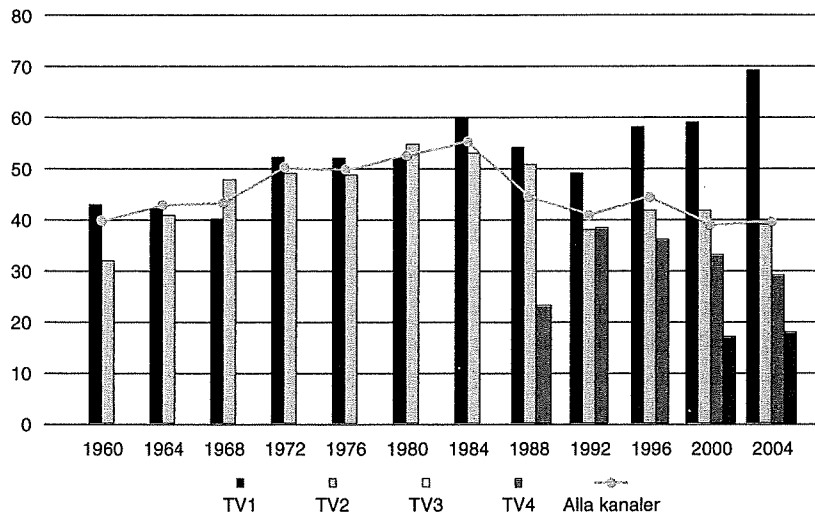
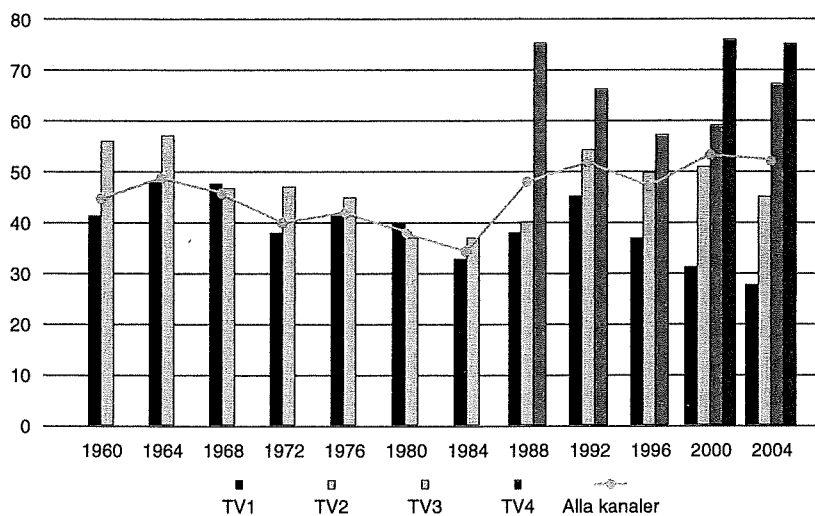
Fakta och underhållning

Eftersom historiska undersökningar av tv-programutbudet är rätt sällsynta, är spekulationerna kring utvecklingen allmänna. Den vanligaste "det känns som om"-sanningen har redan i årtionden både hos oss och ute i Europa varit att utbudet blivit mera nöjesinriktat och "fördummat" (*dumbing down*). Från och med 1980-talet har både de kommersiella och de allmännyttiga kanalerna fått spela rollen av syndabock. Det har påståtts att kommersialiseringen av televisionssystemen och deras tillväxt har medfört att alla kanaler har en likartad programprofil, vars huvudsyfte är att locka tittare.¹⁷

Den finländska allmännyttiga och kommersiella televisionens samexistens – t.o.m. i samma kanaler, såsom MTV:s program i TV1 och TV2 ända till utgången av år 1992 – är exceptionell också i ett europeiskt perspektiv. Det är intressant, och kanske också symptomatiskt för Finland, att programutbudets mest synliga trend är att minskningen av informationsvärdet och en ökad inriktning på underhållning sammanföll med att Kolmoskanava startade i slutet av 1980-talet snarare än med Nelonens (Fyrans) start ett decennium senare.

Figur 2 åskådliggör de informationsinriktade, figur 3 de underhållningsinriktade programmens andel av det finländska televisionsutbudet per kanal och i helhetsutbudet.¹⁸ År 1960 utgjordes den ena kanalen (Finlands Television) av Rundradions och Reklam-TV:s utbud, den andra kanalen av Tesvisios program – och speciellt den senare satsade på "lättare" innehåll. När Rundradion tagit hand om TV2 blev programutbudet klart mer faktabetonat, även om Reklam-TV:s programutbud, som sändes som särskilda block inom ramen för public service-utbudet, allt mer baserades på utländsk fiktion. Från början av 1970-talet var dessa program främst underhållning, på 1980-talet i allt högre grad även filmer.

Våra iakttagelser får stöd av tidigare forskning. Enligt t.ex. Sinkko förblev televisionens programutbud rätt oförändrat åren 1960–1979, även om han påpekade att de underhållningsbaserade programtyperna hade minskat på bekostnad av faktabetonade program.¹⁹ Myten om televisionens speciella underhållningsbetoning under dess första tider verkar inte hålla streck varken på basis av vår egen undersökning eller Sinkkos material. Nyheternas och fakta- och aktualitetsprogrammets andel av tv-utbudet höll sig även under 1960-talets första år över 40 procent – alltså lika stor andel som på 1990- och 2000-talet.

Figur 2. Informationsinriktade programmen (%) 1960–2004**Figur 3. Underhållningsinriktade programmen (%) 1960–2004**

Under Rundradions och MTV:s "dubbelmonopol" har man regelbundet lagt märke till att de underhållningsbetonade programmen utgjorde en klart större andel av MTV:s än av YLE:s utbud.²⁰ Inte heller vår undersökning står i strid med detta. Då Hellman och Sauri undersökte programmen under bästa tittartid åren 1970–1986, lade de märke till att den inbördes skillnaden mellan Rundradion och MTV snarare hade ökat än minskat under undersökningsperioden. Då de underhållningsbetonade programtyperna utgjorde minst tre fjärdedelar av

MTV:s prime time-utbud, var motsvarande andel av Rundradions program under hälften och minskade.²¹ Det var otvivelaktigt också avsikten med arbetsfördelningen mellan bolagen. Denna undersökning visar att det fanns en ännu klarare skillnad mellan bolagen som gäller hela programutbudet: på 1970–1980-talet utgjorde de underhållningsbetonade programtyperna i genomsnitt 75 procent av MTV:s, men endast 31 procent av Rundradions utbud.

Efter att Kolmoskanava, som gjorts klart underhållande, hade startat skedde en tydlig minskning också i TV1:s och TV2:s faktabetonade program åren 1988–1992. Speciellt Rundradion ökade sitt underhållningsutbud, medan åter 1992 års siffror avspeglar en ökad faktasatsning hos MTV och Kolmoskanava. Kolmoskanava hade övergått i MTV:s ägo, vilket vittnar om bolagens förberedelser inför kanalreformen 1993. I ljuset av våra data skedde sålunda den finländska televisionshistoriens mest betydande förändring i riktning mot ett mera underhållningsbetonat programutbud redan efter den tredje kanalens inträde på marknaden. Detta har även Hellmans tidigare resultat pekat på.²²

De sista åren av vår undersökningsperiod vilka inföll före och efter Fyrans tillkomst, berättar om kanalernas profiljakt och arbetsfördelning. Även en grov indelning i informativa program och underhållningsprogram visar att fyrkanalsystemet snarare formades genom en specialisering än genom en hård konkurrens mellan likartade programtablåer. Samtidigt visar granskningen att det finländska televisionsutbudet på 2000-talet är nästan lika informativt som 1960-talets utbud. Informationsutbudet var som störst – och underhållningens andel i motsvarande grad som minst – från början av 1970-talet till mitten av 1980-talet, dvs. under det ”mogna” tvåkanalsystemets tid. På 2000-talet är ca 40 procent av huvudkanalernas sammanlagda utbud faktabetonat och drygt 50 procent underhållningsbetonat. Den skillnad mellan public service-bolaget Rundradion och de kommersiella MTV3 och Fyran som man har kunnat se i tidigare undersökningar har inte heller blivit otydligare. Även om Rundradions TV1 och TV2 inbördes har profilerat sig ganska olika, har de informationsinriktade programmens andel av bolagets hela programutbud under det nya årtusendet varit stor, i genomsnitt 55 procent, för MTV3 åter 31 och Fyran 17 procent.²³

Utvecklingen av enskilda programtyper åskådliggörs av tabell 1, som visar att programprofilen i 2004 års fyrkanalsystem avviker förvånansvärt lite från utbudet under televisionens första år. Några utvecklingstrender kan ändå ses. Till exempel har aktualitetsprogrammets andel ökat särskilt tack vare morgontelevisionen,²⁴ då nyheternas andel igen har minskat i någon mån. Den inhemska fiktionens i sig ringa andel har ytterligare krympt under åren. Däremot har den utländska fiktionen, några år undantagna, bevarat sin ställning som televisionens mest allmänna programtyp. För tillfället, på 2000-talet är de utländska seriernas och tv-dramernas andel som allra störst.

De kanske allra tydligaste förändringarna har inträffat i utbudet av kulturprogram och idrott. Kultursändningar utgjorde ännu på 1980-talet i genomsnitt sju

Tabell 1. Andelen program av olika typ i televisionsutbudet 1960-2004 (%)

Programtyp	1960	1964	1968	1972	1976	1980	1984	1988	1992	1996	2000	2004
Nyheter	3	9	8	10	11	9	10	7	7	7	5	6
Aktualitetsprogram	5	7	5	9	7	15	17	12	11	16	15	13
Faktaprogram	15	8	12	16	14	10	9	12	12	8	8	10
Kulturprogram	12	11	8	6	9	7	8	6	5	3	3	2
Service- och hobbyprogram	5	4	4	3	1	3	4	2	4	6	3	5
Undervisningsprogram	0	5	6	8	9	9	8	5	3	5	5	4
Inhemsk fiktion	6	5	5	3	4	4	5	3	3	2	2	3
Utländsk fiktion	15	20	17	20	17	13	12	20	19	16	23	21
Filmer	8	11	14	7	6	11	9	10	10	11	9	9
Underhållningsprogram	12	13	7	8	10	7	7	10	9	11	10	10
Idrottsprogram	4	1	3	3	6	5	2	6	11	8	9	9
Barnprogram	14	6	7	7	7	7	8	6	6	6	6	7
Övriga program	1	1	4	1	1	0	1	1	0	2	2	1
Sammanlagt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

procent av den finländska televisionens programutbud, men när man kommer till 2000-talet är deras andel av programmen i huvudkanalerna nästan obefintlig. Förändringen har i synnerhet skett i de kommersiella kanalerna, men även Rundradion har flyttat sitt kulturutbud till den digitala kanalen YLE Teema. Utbudet av sport verkar också avspegla kommersialiseringen av televisionen: kanalerna tävlar om friidrottens, fotbollens, ishockeyns, backhoppningens och övriga grenars sändningsrättigheter, vilket tar sig uttryck i ett ökat idrottsutbud.²⁵ Utvecklingen startades redan av Kolmostelevisio vid ingången till 1990-talet. Efter det har idrottens andel stabiliserats kring en tiondedel av helhetsutbudet. MTV3 har utökat andelen av idrott i sitt programutbud (10 % år 2004), men ännu mera idrott erbjuder Fyran (11 %), som ända från början har haft ett rikligt utbud av idrottsprogram. Av Rundradions utbud uppgick idrotten 2004 till drygt åtta procent, men det är främst TV2 som har profilerat sig som en idrottskanal (14 % av utbudet 2004).

Mångsidigt

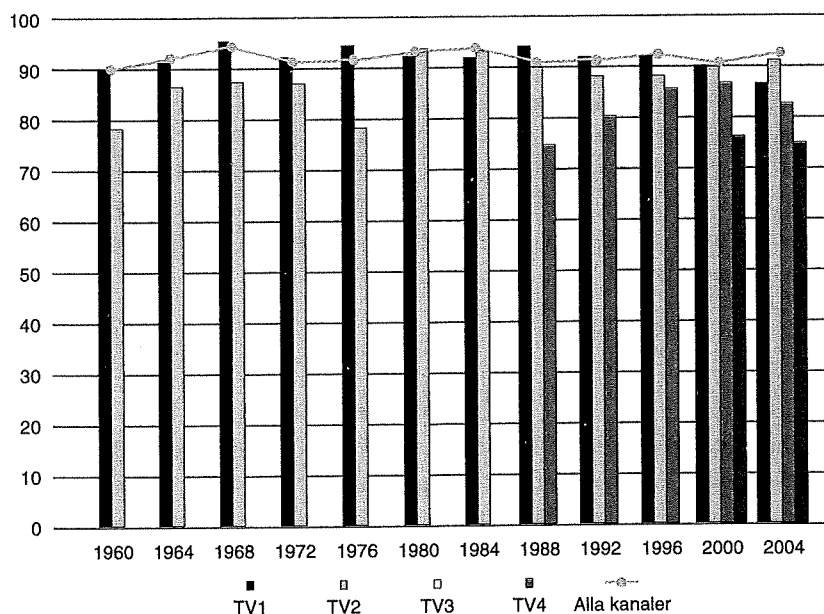
Det finländska programutbudet är också i internationell jämförelse mycket mångsidigt, vilket tidigare undersökningar redan påvisat. Enligt Hellman och Sauri, som undersökte televisionens konkurrens och hur den påverkat programutbudet, medförde arbetsfördelningen mellan Rundradion och MTV åren 1980–1992 ett mycket mångsidigt programutbud.²⁶ Hellmans senare undersökning om kanalreformens inverkan före Fyrans start, visade att den skarpare konkurrensen minskade programutbudets mångfald något, men samtidigt ökade skillnaderna mellan Yles och MTV:s programutbud. I stället för att bli likartade blev de mera olika i sitt utbud.²⁷

Aslama m.fl. lade märke till att den svagt sjunkande trenden i programutbudets mångsidighet fortsatte under åren 1993–2002. Däremot ökade kanalernas inbördes skillnader. Detta tolkar författarna som en positiv följd av den sansade konkurrensen mellan kanalerna och som ett tecken på den rådande "arbetsfördelningen".²⁸

Våra data visar att tv-kanalerna i Finland alltid har betjänat tittarna med ett mycket mångsidigt programutbud. Även om kanalernas profiler med tiden genomgått förändringar och trots att två självständiga kommersiella aktörer tillkom under 1990-talet, har programutbudet bevarat sin bredd och i praktiken varit lika omfattande från 1960-talet ända till i dag. Såsom figur 4 visar var programutbudet i TV1 ända från fyrkanalsystemets start tidvis mera mångsidigt än helhetsutbudet. Det är en följd av att helhetsutbudets mångfald beskars av att de andra kanalerna, tidvis TV2, tidvis Kolmostelevisio eller MTV, erbjöd ett smalare urval.

Efter att Fyran startade och en allt mer utpräglad arbetsfördelning uppstod har ingen enskild kanal nått upp till den sammanräknade mångsidigheten i helhetsutbudet. Under 2000-talet har TV2 avancerat till den mest mångsidiga kanalen, men också MTV3 och Fyran har småningom breddat sitt programutbud och i fråga om mångfald närmat sig YLE:s kanaler.²⁹

Figur 4. Utbudets mångsidighet 1960–2004

Tre år som exempel

Den utvecklingsgång som John Ellis³⁰ har framlagt, att utbudet utvecklas från knapphet till överflöd, beskrivs i finländska televisionsutbudet av exempelåren 1960, 1988 och 2004. Av dessa företräder det första knappheten, det andra tillgängligheten och det tredje det spirande överflödets period. År 1960 fanns det i Finland en kanal som kunde klassificeras som riksomfattande, nämligen Finlands Television, där man turvis kunde se Rundradions och Reklam-TV:s program samt den kommersiella Tesvisio, som närmast kunde ses i områdena kring Helsingfors, Åbo och Tammerfors. Året 1988 valdes för att den tredje riksomfattande kanalen just inlett sin verksamhet, även om Kolmoskanava inte direkt tävlade med sina ägare Yle och MTV. År 2004 fanns det redan fyra kanaler. Rundradion kontrollerade TV1 och TV2, och på den kommersiella sidan konkurrerade MTV3 och Fyran sinsemellan. Därtill erbjöds allmänheten fem fria digitala kanaler, av vilka tre var Rundradions.

Året 1960

År 1960 sökte televisionen ännu sin plats i människornas vardag. Samtidigt sökte den också sin egen form. Definitivt fastslagna programplatser förekom ännu inte, även om Tesvisio redan strävade efter att förankra sina program vid vissa dagar och klockslag.³¹ Rundradion åter anammade seden att sända nyheter i början och i slutet av kvällen. För övrigt visades programmen utan noggrann programkarta. Det enda som gav Finlands Televisions programram lite struktur var de sändningstider som Reklam-TV reserverat. Under urvalsveckan erbjöd televisionen sammanlagt 41 timmar program, av vilket merparten (29,5 timmar) visades i Finlands Television. Mest sände man utländsk fiktion och faktaprogram. Bägges andelar av hela utbudet var knappt 15 procent. Det är kanske litet förvånande att barnprogrammen ökade till den tredje största programkategorin. Däremot erbjöd televisionskanalerna minst nyheter och idrott. Följande tablå visar vilka programtyper som dominerade Finlands Televisions och Tesvisios utbud år 1960 (%).

Figur 5. Dominerande programtyper 1960

Finlands Television		Tesvisio	
1. Barnprogram	15,5	1. Underhållningsprogram	23,9
2. Utländsk fiktion	14,4	2. Utländsk fiktion	15,2
3. Faktaprogram	14,4	3. Faktaprogram	15,2

Den stora inbördes skillnaden mellan kanalerna ligger i att barnprogrammen, med en andel på nästan en sjättedel, utgjorde den största gruppen i Finlands Televisions programutbud, medan i Tesvisio underhållningen på motsvarande sätt var den största gruppen och utgjorde nästan en fjärdedel av hela kanalens

utbud. Båda kanalerna sände ändå också mycket utländsk fiktion och fakta-program. Tesvisio hade överhuvud taget ännu inga nyheter, aktualitetsprogram eller idrott. Utbudet i Finlands Television var såtillvida mera mångsidigt att alla programtyper var representerade i dess utbud.

Ända sedan televisionens första år var Reklam-TV:s och Rundradions arbetsfördelning klar: den förra svarade för serierna och det underhållande utbudet i Finlands Television, den senare åter för kanalens mera faktabetonade del. Då Rundradions största programkategorier var kulturprogram (18 %) och fak-taprogram (17 %), var seriernas andel av Reklam-TV:s utbud hela 38 procent. Reklam-TV hade inte ens tillstånd att sända nyheter, aktualitetsprogram och idrott. Både YLE och Reklam-TV ändå ett rikligt utbud av barnprogram.

Året 1988

År 1988 fanns det tre kanaler: YLE:s TV1 och TV2, i vilka MTV ännu verkade som hyresgäst samt den nya kommersiella Kolmoskanava som genom sin tillkomst i december 1986 skapat oro på fältet. Nu tävlade sålunda tre kanaler och tre bolag om tittarnas gunst, även om konkurrensen fortfarande skedde under Rundradions stränga övervakning.³² Under urvalsveckan erbjöd kana-lerna totalt 162 timmar program, varav TV1:s andel var 72 timmar, TV2:s 48 och Kolmoskanavas 42 timmar. Den utländska fiktionen hade svängt sig upp till största programkategori och utgjorde ungefär en femtedel av hela programut-budet. Såväl fakta- som aktualitetsprogrammen nådde bägge upp till nästan 13 procent. De till sin sändningstid minsta programkategorierna var service- och hobbyprogrammen samt den inhemska fiktionen. Följande tablå presenterar de största programkategorierna enligt kanal år 1988 (%).

Figur 6. Största programkategorierna 1988

TV1		TV2		Kolmoskanava	
1. Faktaprogram	12,6	1. Utländsk fiktion	19,9	1. Utländsk fiktion	34,7
2. Aktualitetsprogram	12,6	2. Aktualitetsprogram	18,2	2. Filmer	15,8
3. Utländsk fiktion	11,9	3. Faktaprogram	10,6	3. Aktualitetsprogram	13,9

Kanalerna skiljde sig från varandra i att TV1 sände mest både fakta- och ak-tualitetsprogram, bägge utgjorde nästan 13 procent av utbudet. På tredje plats kom utländsk fiktion. TV1 erbjöd sina tittare minst nytto- och hobbyprogram (1,3 %), likaså var idrottens andel endast några procent. TV2 hade däremot koncentrerat sig på utländsk fiktion, vars andel av kanalens hela utbud steg till en femtedel. Lika mycket erbjöd kanalen också faktaprogram. Minst, om överhuvud taget alls, visade TV2 undervisningsprogram och inhemsk fiktion. Mätt i sändningstimmar var Trean (Kolmonen) redan den ledande kanalen för utländsk fiktion. Kolmoskanava sände också många filmer, nästan en sjättedel

av sitt utbud, och även aktualitetsprogram var nästan lika vanliga i kanalen. Däremot hörde varken nyheter eller undervisningsprogram till dess utbud. Även kulturens andel förblev verkligt liten, likaså den inhemska fiktionens.

Då man i stället jämför utbudet inte utgående från kanalerna utan från bolagen, märker man att där MTV i sitt utbud betonade utländsk fiktion med en andel på en dryg tredjedel, hade serierna på YLE:s programkarta en andel på endast drygt tio procent. Av bolagen sände Rundradion mest faktagram, 16 procent av utbudet, medan andelen faktagram hos MTV stannade vid nio procent. Där Rundradions andel av inhemska fiktion var endast en procent, lyckades MTV höja den inhemska fiktionens andel till 11 procent av sitt utbud, tack vare en ny dramaserie som utföll i urvalet. Under urvalsveckan förekom i MTV inga som helst kultur- eller undervisningsprogram.

Året 2004

År 2004 levde man i en tv-värld av tilltagande överflöd. Fyran hade startat sommaren 1997, vilket innebar att allmänheten redan erbjöds fyra riksomfattande analoga kanaler. Samtidigt höll televisionen på att orientera sig mot digital tid, även om endast en liten del av finländarna kunde se de fem nya digitala kanalernas utbud. I och med att antalet kanaler ökat, hade helhetsutbudet vuxit och programtiden märkbart utökats i samtliga kanaler.

Om kanalernas sammanlagda utbud år 1960 var 41 timmar i veckan och år 1988 162 timmar, sände år 2004 enbart YLE:s TV1 114 timmar program i veckan och alla kanaler tillsammans hela 398 timmar. Av samtliga programkategorier sände kanalerna fortfarande mest utländsk fiktion: dess andel av hela utbudet uppgick till en femtedel. Aktualitetsprogrammen var den näst största gruppen, knappt 13 procent av utbudet, medan faktagrammen nådde en andel på tio procent. Den minsta kategorin i hela utbudet var kulturprogrammen på några procent och den inhemska fiktionen var knappast heller större.³³ De största programkategorierna per kanal år 2004 framgår av nedanstående tabell (%).

Figur 7. Största programkategorierna 2004

TV1	TV2	MTV3	Nelonen
1. Aktualitetspr. 22,4	1. Barnprogram 15,2	1. Utl. fiktion 26,5	1. Utl. fiktion 33,3
2. Faktagram 17,3	2. Idrott 14,1	2. Underh.pr. 15,5	2. Filmer 15,1
3. Utl. fiktion 14,3	3. Aktualitetspr. 11,8	3. Aktualitetspr. 15,1	3. Underh.pr. 13,7

Kanalerna skiljde sig rätt väl från varandra, även om det förekommer likheter t.ex. mellan de kommersiella kanalerna. Framför allt hade Rundradion tydligt profilerat sina egna kanaler. I TV1:s utbud var aktualitetsprogrammen klart största programkategori med nästan en femtedel av utbudet. Detta förklaras rätt mycket av morgon-tv-sändningarna, som förekom varje vardagsmorgon i

nästan tre timmars tid. De näst största grupperna inom TV1 var faktaprogram, utländsk fiktion och undervisningsprogram, av vilka de sistnämnda uttryckligen överförts på TV1:s ansvar i de uppdrag Rundradion formulerat för sina olika kanaler.³⁴ Kanalen visade minst barnprogram och inhemsk fiktion. Profileringen av Rundradions kanaler kommer också t.ex. till uttryck i att barnprogrammen år 2004 utgjorde den största programkategorin i TV2 med en andel på 15 procent, medan sådana inte sändes nästan alls i TV1. Likaså var idrotten tydligt placerad i kanal två där dess andel steg till drygt 14 procent. Den inhemska fiktionens andel förblev också i TV2 under två procent. Utländska serier utgjorde 14 procent av TV1:s och tio procent av TV2:s utbud.

I MTV3:s programkarta var den utländska fiktionen den absolut största kategorin, då den omfattade nästan en tredjedel av hela utbudet. Aktualitetsprogrammen och underhållningen utgjorde tillsammans ytterligare en tredjedel. Kultur- och undervisningsprogrammen saknades i praktiken nästan helt i kanalens utbud. Av alla kanaler sände MTV3 mest inhemsk fiktion – detta tack vare såpan *Salatut elämät (Dolda liv)* som sändes varje vardag. Fyran erbjöd liksom MTV3 mycket utländsk fiktion, drygt en tredjedel av det totala utbudet. Fyran skiljde sig även från de övriga kanalerna genom sitt stora filmutbud. Underhållningsprogram sände kanalen i nästan lika stor utsträckning som MTV3, och liksom sin konkurrent sände Fyran över huvud taget inga kultur- och undervisningsprogram. Till skillnad från MTV3 saknades aktualitetsprogram helt i dess profil.

År 2004 sände televisionen också många program, som inte alls påminde om de gångna årens program: dokumentärsåporna (*reality-TV*) har slagit igenom på båda de kommersiella kanalerna, vilket minskade den utländska fiktionens andel.³⁵ Även olika slag av inredningsprogram hade blivit populära, likaså olika makeover-program.

Mot populärkultur

Den finländska televisionen avancerade på fem årtionden från knapphet till tröskeln till överflöd. Antalet kanaler mångfaldigades, likaså varje kanals dagliga utbud efter att programmen vidgats till att förutom kvällar också omfatta morgon, dag och natt. I stället för enskilda program övergick kanalerna till att använda sig av en standardiserad programkarta, enligt vilken programmen fyllde rutan kväll efter kväll på ett bekant sätt, där programmen visserligen varierade, men programtyperna upprepades på sina egna platser. Mest förändrades säkerligen själva programmen: de slipades mot allt större professionalism, men också mot större beräkning. Televisionen förlorade den oskuld som präglat dess första tider. Den var alltjämt ett redskap för allvarlig upplysning, men samtidigt hade den tagit ett stort steg in på populärkulturens och den ytliga offentlighetens fält.³⁶

Genom datorerna, spelkonsolerna samt video och dvd förlorade televisionen sin "audiovisuella monopolställning" i hemmen, men John Ellis torde ha rätt då han antar att televisionens sociala betydelse egentligen inte har försvagats:

Under knapphetens tidevarv, röjde den [televisionen] en vrå åt sig i hemmen, och under tillgänglighetens tid utvecklades den till en scen för att bearbeta socialt tryck och uppleva gemensamma nöjen. Bägge dessa roller är användbara då en period av överflöd står för dörren. [...] Rundradiotelevisionen [...] erbjuder en plats för frivillig samhörighet, en plats där människorna kan vara tillsammans, även om de är långt ifrån varandra.³⁷

Också om televisionen i mycket förändrades, är det på basis av vår undersökning förvånansvärt hur få förändringar som framträdde i programutbudets strukturer. På strukturnivå blev informationen ingalunda helt nertrampad av underhållningen. Man kan inte heller påstå att utbudet under undersökningsperioden dramatiskt skulle ha blivit ensidigare. Kanalerna och televisionsbolagen strävade snarare efter en differentiering än att i utökad grad erbjuda ett och detsamma. Som en förklaring till utvecklingen har man angett en moderat konkurrens och en försiktig koncessionspolitik.³⁸

Det är viktigt att märka att även om programkategoriernas andelar inte i avgörande grad förändrades, så verkar innehållet i de informativa programmen ha blivit lättare under den undersökta periodens gång. Dokumentärerna under 1960-talet var strikt faktabetonade och behandlade historia, natur eller kultur. Faktaprogrammen år 2004 hade däremot också ingredienser av underhållande och sensationella ämnen eller ett behandlingssätt som påminner om dokumentärsåpor. Sådana "lättfakta" var mera typiska för de kommersiella kanalerna än för Rundradion.³⁹ En "fördumning" kan således ha skett visavi de enskilda programmens innehåll.

Det är viktigt att komma ihåg att vårt undersökningsmaterial – förutom under slutet av den undersökta perioden – omfattade endast en vecka under varje urvalsår. Antalet undersökta timmar var särskilt i de första årens utbud så lågt att även små programavvikelser kan ha påverkat helhetsbilden. Ett exempel erbjuder den i oktober 1960 sända två timmar långa operan *Aniara*, som redan ensam utgjorde över hälften av kulturprogramutbudet under urvalsveckan. Resultaten bör sålunda högst anses som vägledande. Vår analys uteslöt också de nya digitala kanalerna, som har förändrat tv-utbudets strukturer på 2000-talet. De första undersökningarna om hur de har påverkat utbudet visar att de har gjort urvalet av program större men inte ökat mångfalden.⁴⁰

Noter

1. Hemánus 1972, 23.
2. Se t.ex. Salokangas 1996a, 141–147.

3. Steinbock 1986, 164.
4. *HeSa* 10.9.2006: Janne Virkkunen, *Yleisradio uuden edessä*.
5. Se t.ex. Sinkko 1981 och Kalkkinen 1986.
6. Se Hellman & Sauri 1988 och 1994 samt Hellman 1999 och 2001.
7. Se t.ex. Aslama & Karlsson 2001 och Aslama & Lehtinen 2009.
8. T.ex. Aslama m.fl. 2005 och Aslama 2008.
9. T.ex. Karpainen 2006.
10. Jfr dock Hellman & Sauri 1988 och 1994.
11. Ellis 2000b.
12. Materialet för de första åren insamlades från programlistorna i *Radiokuuntelija*, *Antenni* och *Katso* (1960–1988). Materialet för de senaste åren härstammar antingen från Rundradions sändningsregister eller från de programuppgifter som insamlats för Finnpanels tittarmätningar. Samma material har delvis använts i tidigare undersökningar (t.ex. Hellman & Sauri 1988 och 1994; Hellman 1999; Aslama et al. 2005).
13. För åren 1964 och 1968 har dock valts vecka 44, emedan de olympiska sommarspelen i Tokyo och Mexiko annars betydligt skulle ha förvrängt resultaten. I materialet för år 1996 har fyra veckor medtagits (6–7 och 42–43) samt i 2000 och 2004 års material sju veckor (5–7, 27–28 och 42–43).
14. T.ex. Aslama & Wallenius 2005.
15. Förutom procentfördelning använder vi index för s.k. relativ entropi, vilket mäter utbudets mångsidighet på basis av programtypernas fördelning (närmare om denna mätare se t.ex. Hellman 2001). Både klassificeringen och mångsidighetsmätaren är desamma vilka används i t.ex. Kommunikationsministeriets årliga utredningar (se t.ex. Aslama m.fl. 2006, 105–120).
16. Aslama & Wallenius 2005, 19.
17. Se t.ex. de Bens 1998 och Meier 2003.
18. Med informationsinriktande avses i detta sammanhang nyheter, aktualitets-, fakta-, kultur-, nytto- och hobby- samt undervisningsprogram. Till det underhållningsinriktande utbudet har här räknats inhemsk och utländsk fiktion, filmer, sport och underhållning.
19. Sinkko 1981, 121–124.
20. Hellman 1999, 218–219. Se även Kalkkinen 1986, 22.
21. Hellman & Sauri 1988, 53–55, 76–79.
22. Se Hellman 1999, 356.
23. Se även Aslama & Wallenius 2005.
24. MTV:s *Huomenta Suomi* (God morgon Finland) startade år 1989. I vårt material ökade aktualitetsprogrammets andelar på grund av de valsändningar som inträffade under urvalsveckorna.
25. Se även Laitinen & Pulkkinen 2000, 76–79.
26. Hellman & Sauri 1994.
27. Hellman 1999.
28. Aslama m.fl. 2005.
29. Ibid.
30. Ellis 2000b.
31. Lukkarinen & Nurmimaa 1988, 68–74.
32. Salokangas 1996a; Hellman 1999.
33. Se även Aslama & Wallenius 2005.
34. De uppdrag Rundradion gett sina olika kanaler har undersökts av bl.a. Hujanen 2002.
35. I den klassificering som vi använt oss av har dokumentärsåporna (reality-TV) inte klassats som en egen kategori, utan har ibland hänförts till faktaprogrammen, ibland till underhållningsprogrammen. Huvudkanalernas satsning på dokusåpor kom redan 2004 till synes i framför allt Fyrans programutbud (se Aslama & Wallenius 2005, 105–106).
36. Bl.a. Herkman 2005 har undersökt hur televisionens och eftermiddagstidningarnas världar närmat sig varandra.
37. Ellis 2000b, 176.
38. Se Aslama m.fl. 2005.
39. Se även Aslama & Wallenius 2005, 103–106.
40. Se t.ex. Aslama & Lehtinen 2009 och Hellman 2009.

Författarna

Aslama Horowitz, Minna Assistant Professor, St John's University, New York

Hellman, Heikki Doktor i samhällsvetenskaper, direktör, Skolan av kommunikation, media och teater, docent, Tampere universitet

Hietala, Veijo Filosofie doktor, lektor, docent, Åbo universitet

Hujanen, Taisto Doktor i samhällsvetenskaper, professor, Tammerfors universitet

Koivunen, Anu Filosofie doktor, lektor, docent, Stockholms universitet

Koski, Anne Doktor i samhällsvetenskaper, forskare, Tammerfors universitet

Lanas Cavada, Silja Magister i samhällsvetenskaper, redaktionssekreterare, Suomen Kuvalehti

Lehtinen, Pauliina Magister i samhällsvetenskaper

Lyytinen, Jaakko Politics magister, redaktör, Helsingin Sanomat

Moring, Tom Politics. doktor, professor, Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet

Palokangas, Teemu Magister i samhällsvetenskaper, forskare, Tampere universitet

Rantala, Juho-Pekka Magister i samhällsvetenskaper, producent, Rundradion Ab

Ruoho Iris Doktor i samhällsvetenskaper, överassistent, docent, Tammerfors universitet

Salokangas, Raimo Filosofie doktor, professor, Jyväskylä universitet

Sauri, Tuomo Politics magister, specialforskare, Statistikcentralen

Sirkkiä-Jarva, Sari Filosofie magister, forskarstuderande, Jyväskylä universitet

Soramäki, Martti Doktor i samhällsvetenskaper, chef inom strategiavdelningen, Rundradion Ab

Wiio, Jubani Doktor i samhällsvetenskaper, docent, Helsingfors universitet/Jyväskylä universitet

Österlund-Karinkanta, Marina Politics magister, specialplanerare/strategiavdelningen, Rundradion Ab